

Hiệp định Đối tác thương mại xuyên Thái Bình Dương trong bối cảnh suy trầm của kinh tế thế giới

NGUYỄN VĂN THÀNH

Hiệp định Đối tác thương mại xuyên Thái Bình Dương là một hiệp định mở, sau khi có hiệu lực và được triển khai sẽ đem đến sự thay đổi lớn cho bản đồ thương mại thế giới. Bài viết tổng hợp ý kiến, giải đáp 3 câu hỏi có ý nghĩa quan trọng xét từ góc nhìn của nhà hoạch định chính sách: (1) tại sao Hiệp định Đối tác thương mại xuyên Thái Bình Dương được các chính phủ thành viên, nhất là Mỹ hoan nghênh và đánh giá cao; (2) các nước liên quan, kể cả Việt Nam sẽ phải làm gì tiếp sau khi ký Hiệp định và các nước sẽ đón đợi gì từ thỏa thuận được coi là lịch sử này?; (3) lợi và hại của việc tham gia Hiệp định Đối tác thương mại xuyên Thái Bình Dương sẽ như thế nào?

Từ khóa: Hiệp định đối tác thương mại xuyên Thái Bình Dương,

1. Hiệp định của thế kỷ XXI

Mỹ và 11 quốc gia ven Thái Bình Dương (Úc, Brunây, Canada, Chilê, Malaixia, Mêhicô, Nhật Bản, Niu Dilân, Pêru, Xingapo và Việt Nam) đã đạt được thỏa thuận chung cuộc về một hiệp định thương mại nhằm hạ thấp thuế quan và giảm thiểu những rào cản mậu dịch cho gần phân nửa nền kinh tế thế giới, mở ra cơ hội tiếp cận thị trường, hỗ trợ phát triển sản xuất trong toàn khu vực và xác lập tiêu chuẩn mới cho thương mại toàn cầu. Bộ trưởng Thương mại của 12 nước tham gia thống nhất đạt một hiệp định với tiêu chuẩn cao, tham vọng, thông qua các biện pháp giảm (một số trường hợp là loại bỏ hoàn toàn) các hàng rào thuế quan giữa các nước, tăng cường trao đổi hàng hóa và dịch vụ. Hiệp định Đối tác thương mại xuyên Thái Bình Dương (Hiệp định TPP) vì vậy được kỳ vọng sẽ thúc đẩy tăng trưởng kinh tế của nhóm 12 nước thành viên cùng với tăng cường dòng chảy vốn. Mục tiêu chính của Hiệp định TPP - vượt cao hơn WTO hay những hiệp ước thương mại (FTA) khác - là nhằm xây dựng vùng mậu dịch có 2 đặc điểm:

1) Xóa bỏ các loại thuế và rào cản cho hàng hóa, dịch vụ xuất nhập khẩu giữa các nước thành viên. Trong nỗ lực này, bản thân Hiệp định TPP sẽ tạo ra các điều luật quốc tế

có khả năng điều chỉnh chính sách và hướng đi luật pháp của các nước thành viên. Tức là các điều luật về mậu dịch của những quốc gia thành viên phải tuân theo định hướng của Hiệp định TPP.

(2) Thống nhất nhiều luật lệ, quy tắc chung giữa các nước này như: sở hữu trí tuệ, chất lượng thực phẩm, an toàn lao động, quyền công nhân, kiểm soát chặt chẽ các công ty quốc doanh không chen ép tư doanh ...

Như vậy, có thể thấy Hiệp định TPP bao phủ nhiều vấn đề không chỉ trong lĩnh vực kinh tế mà còn cả trong các lĩnh vực môi trường, sở hữu trí tuệ... do đó, không tránh khỏi nhiều bất đồng. Những người ủng hộ Hiệp định TPP nói rằng thỏa thuận này có thể trị giá nhiều tỷ đôla cho các nước liên quan, ảnh hưởng tới khoảng 800 triệu dân ở 12 nước, nhưng những người phản đối nói thỏa thuận được đàm phán bí mật và thiên vị với các tập đoàn lớn. Các nhóm lợi ích có kết nối với nhau được tiếp cận với lượng thông tin nhiều hơn và cũng có nhiều cơ hội gây ảnh hưởng lên quá trình đàm phán. Hiệp định TPP bắt buộc các nước dù trình độ phát triển khác nhau, thể chế khác nhau, đều phải chấp nhận luật chung sông phẳng. Với Hiệp định TPP, các công ty, tập

Nguyễn Văn Thành, TS., Văn phòng Trung ương Đảng.

đoàn nước ngoài và quốc tế sẽ có khả năng khởi kiện một chính phủ của các quốc gia thành viên ra tòa án đặc biệt của Hiệp định TPP khi các quốc gia này đặt ra các luật lệ, chính sách đi ngược lại với chỉ tiêu của Hiệp định TPP. Tòa án đặc biệt này có toàn quyền bắt chính phủ đến bù không những cho các thiệt hại đã xảy ra, mà còn những mất mát về cơ hội trong tương lai của các tập đoàn, công ty quốc tế.

Điều trái ngược là việc chấp thuận và thực thi hiệp định sẽ gặp nhiều khó khăn tại các nước lớn và cũng là các nước dân chủ như Nhật Bản, Úc, Canada, Niu Dillan và nhất là tại Mỹ. Chắc chắn trong hiệp định sẽ có một số điều khoản mà các nhóm quyền lực mỗi nước không hài lòng. Điều đó sẽ gia tăng áp lực lên các nhà lập pháp, khi họ cân nhắc việc thông qua hiệp định này. Nếu tất cả các nước tham gia không phê chuẩn Hiệp định TPP trong vòng 2 năm thì 6 quốc gia ký thỏa thuận ban đầu, vốn chiếm 85% tổng sản phẩm quốc nội của khối này, sẽ phải phê chuẩn hiệp định này, có nghĩa là việc chấp thuận của Mỹ cùng với Canada hoặc Nhật Bản là điều hết sức quan trọng.

2. Cường quốc kỳ vọng lợi ích

Theo lời Đại diện Thương mại Mỹ Michael Froman, hiệp định lịch sử này sẽ thúc đẩy tăng trưởng kinh tế; hỗ trợ cho những công ăn việc làm lương cao; tăng cường sáng tạo, nâng suất và sức cạnh tranh; nâng cao tiêu chuẩn sinh hoạt, giảm thiểu nghèo túng ở các nước chúng tôi; thúc đẩy cho sự minh bạch, quản trị tốt đẹp và những sự bảo vệ mạnh mẽ cho người lao động và môi trường.

Hiệp định TPP về mọi mặt đã giúp Mỹ “đổ bộ” vào cuộc hội nhập khu vực ở Đông Á, đồng thời có thể mở ra thị trường mới cho Mỹ, tạo cơ hội thực hiện “kế hoạch xuất khẩu quốc gia” và là kênh quan trọng thúc đẩy kinh tế Mỹ phục hồi. Châu Á – Thái Bình Dương là một khu vực vô cùng rộng lớn, hình thức kinh tế đa dạng, là thị trường xuất khẩu và điểm đến đầu tư quan trọng của Mỹ. Mục đích chính của Mỹ là lấy Hiệp định TPP

làm xuất phát điểm tiến tới tăng cường sự hiện diện của Mỹ trong kinh tế khu vực Châu Á – Thái Bình Dương, nâng cao lợi thế quốc gia trong thương mại với khu vực Châu Á – Thái Bình Dương và thậm chí dần dần, chỉ đạo tiến trình hợp tác cũng như sự phát triển của toàn bộ nền kinh tế khu vực này. Hiệp định TPP vì vậy, là phương tiện để Mỹ tập trung lực lượng cả về kinh tế và chính trị nhằm cạnh tranh giành quyền chủ đạo ở khu vực Châu Á – Thái Bình Dương trong bối cảnh chuyển giao quyền lực và tái cấu trúc khu vực ngày càng diễn biến mạnh mẽ, phức tạp với ý đồ làm công cụ tiếp tục phát huy vai trò lãnh đạo ở phạm vi toàn cầu. Mỹ đầy tham vọng, nhưng cũng đủ thực lực để “nói được, làm được” trong việc thiết lập ảnh hưởng của mình tại Châu Á – Thái Bình Dương vì: *một là*, Mỹ là quốc gia có kinh nghiệm nhất trong lĩnh vực hợp tác hiệp định ưu đãi thương mại theo phương thức “chọn – bỏ” (negative – approach), Hiệp định TPP chẳng qua chỉ là một hiệp định thương mại theo phương thức “chọn – bỏ” ở cấp độ cao. *Hai là*, các nước Đông Á, ngoại trừ Xingapo chủ yếu tham gia vào hiệp định thương mại theo phương thức “chọn – cho” (positive – approach). Vì vậy, trong cuộc chơi Hiệp định TPP – FTA theo phương thức “chọn – bỏ” ở khu vực Đông Á, Mỹ có ưu thế nổi trội, tỷ lệ thắng so với các đối thủ khác trong khu vực là rất cao, thậm chí là tất yếu¹.

Trong bối cảnh kinh tế Mỹ gặp nhiều khó khăn, Tổng thống Obama dự kiến việc tham gia Hiệp định TPP sẽ tăng gấp đôi lượng hàng hóa xuất khẩu trong 5 năm tới, do vậy, sẽ tạo ra hai triệu việc làm mới. Giới lãnh đạo Mỹ hy vọng quan hệ hợp tác xuyên Thái Bình Dương sẽ trở thành sáng kiến thương mại lớn dưới thời Tổng thống Obama và là hiệp định thương mại tự do thế hệ thứ ba đầu tiên của Mỹ trong thế kỷ XXI. Về tương quan, Mỹ mạnh hơn rất nhiều cả về mặt kinh

1. Nguyễn Anh Tuấn (2015) - Hiệp định Đối tác thương mại xuyên Thái Bình Dương (Hiệp định TPP) và tác động tới Việt Nam - Nxb Chính trị quốc gia.

tế lẫn chính trị trong giai đoạn tiếp theo. Hiệp định TPP về cơ bản sẽ dẫn đến một hiệp định thương mại tự do giữa Mỹ và Nhật Bản, điều mà lâu nay Mỹ vẫn tìm kiếm là “mơ của Nhật Bản lần thứ ba” và sự khẳng định sức mạnh của Mỹ ở khu vực Thái Bình Dương. Xa hơn nữa, Mỹ sẽ có cả sức mạnh cứng và mềm hữu hiệu để đẩy nhanh hiệu quả việc chuyển trọng tâm chiến lược. Các nước khi tham gia Hiệp định TPP chỉ thực sự có lợi khi các hành động và ứng xử trên trường quốc tế của họ phù hợp với lợi ích của Mỹ. Còn ngược lại, họ sẽ bị chặn lại (ít nhất ở thị trường Mỹ) với rất nhiều lý do, như xuất xứ hàng hóa, quyền của người lao động, bảo vệ môi trường, tính minh bạch...

Như vậy có thể nói rằng, việc hoàn tất đàm phán hiệp định thế kỷ Hiệp định TPP là thắng lợi định hình “di sản” của Tổng thống Mỹ Barack Obama.

3. Góc khuất để nhận thấy

Cuộc tranh luận lớn từng nổ ra trước đây sẽ còn tiếp tục đeo đuổi các quốc gia: tóm lại, Hiệp định TPP là nhằm khuyến khích “thương mại tự do”, hay đó chỉ là một thỏa thuận để quản lý các mối quan hệ thương mại và đầu tư của các nước thành viên? Sự quản lý này có phải dựa trên vận động hành lang của các tập đoàn kinh doanh hùng mạnh nhất trong mỗi quốc gia? Niu Dilân đã đe dọa không ký Hiệp định vì cách thức quản lý sản phẩm bơ sữa của Canada và Mỹ. Úc không hài lòng với cách Mỹ và México quản lý thương mại về đường. Còn Mỹ thì không hài lòng với cách Nhật Bản quản lý thương mại về gạo. Các ngành công nghiệp này được ủng hộ bởi các khối cử tri đáng kể ở trong nước mình và chúng chỉ là phần nổi của tảng băng chìm liên quan tới cách mà Hiệp định TPP có thể thúc đẩy một chương trình nghị sự đi ngược lại thương mại tự do.

Hãy xem xét những gì mà hiệp định sẽ làm để mở rộng quyền sở hữu trí tuệ cho các công ty dược phẩm lớn, như những gì chúng

ta biết từ những văn bản đàm phán bị rò rỉ ra ngoài. Nghiên cứu kinh tế ủng hộ lập luận rằng quyền sở hữu trí tuệ sẽ giúp đẩy mạnh nghiên cứu y tế. Nhưng các bằng chứng thực tế lại cho thấy điều ngược lại: khi Tòa án Tối cao Liên bang ra tuyên bố vô hiệu hóa bằng sáng chế về kiểm tra gen BRCA (liên quan đến bệnh ung thư vú) của hãng Myriad, điều này đã dẫn đến nhiều đổi mới giúp tạo ra các bài kiểm tra y tế tốt hơn với chi phí thấp hơn. Nhưng các điều khoản trong Hiệp định TPP sẽ hạn chế cạnh tranh mở và làm tăng giá thuốc cho người tiêu dùng tại Mỹ và trên toàn thế giới, một điều đi ngược lại nguyên tắc của thương mại tự do.

Hiệp định TPP sẽ quản lý thương mại dược phẩm thông qua một loạt các thay đổi quy tắc có vẻ rất phức tạp về các vấn đề như “tiền kết bằng sáng chế” (patent linkage), “độc quyền dữ liệu” (data exclusivity), và “sản phẩm y sinh” (biologics). Kết quả cuối cùng là các công ty dược phẩm sẽ được phép mở rộng – có thể gần như vô hạn – độc quyền của họ trên các loại thuốc được cấp bằng sáng chế, loại các loại thuốc phổ thông giá rẻ ra khỏi thị trường, và ngăn chặn đối thủ cạnh tranh chế tạo ra các loại thuốc tương tự trong nhiều năm. Đó là cách mà Hiệp định TPP sẽ quản lý thương mại cho ngành công nghiệp dược phẩm nếu như Mỹ đạt được mục tiêu đàm phán của mình. Tương tự, hãy xem xét làm thế nào Mỹ hy vọng sẽ sử dụng Hiệp định TPP để quản lý thương mại đối với ngành công nghiệp thuốc lá. Trong suốt nhiều thập niên, các công ty thuốc lá Mỹ đã sử dụng các cơ chế tranh tụng pháp lý về đầu tư nước ngoài được tạo bởi các thỏa thuận như Hiệp định TPP để chống lại các quy định nhằm kiểm soát vẩn nạ hút thuốc trong y tế cộng đồng. Thông qua điều khoản Giải quyết Tranh Chấp giữa Nhà đầu tư và Quốc gia (Investor-State Dispute Settlement – ISDS), các nhà đầu tư nước ngoài sẽ có quyền kiện chính quyền quốc gia thông qua các thủ tục trọng

tài tư mang tính ràng buộc đối với những quy định mà họ cho là sẽ làm giảm bớt lợi nhuận dự kiến của mình.

Các tập đoàn quốc tế xem ISDS là cần thiết để bảo vệ quyền sở hữu tài sản ở những nơi còn thiếu pháp quyền và tòa án đáng tin cậy. Nhưng lập luận này là vô lý. Người Mỹ đang tìm kiếm các cơ chế tương tự trong một thỏa thuận lớn khác với Liên minh Châu Âu là Hiệp định Thương mại tự do xuyên Đại Tây Dương (TTIP) mặc dù chất lượng của hệ thống pháp luật và tư pháp của Châu Âu là không có gì đáng nghi ngờ. Chắc chắn là các nhà đầu tư – dù ở bất kỳ nước nào – cũng đáng được bảo vệ khỏi việc trưng thu hoặc các quy định phân biệt đối xử. Nhưng ISDS còn đi xa hơn nữa: nghĩa vụ bồi thường thiệt hại cho nhà đầu tư khi bị mất lợi nhuận dự kiến có thể và đã được áp dụng ở cả những nơi mà quy định không hề có phân biệt đối xử và lợi nhuận được tạo ra bằng cách gây hại cho cộng đồng. Tập đoàn Philip Morris International đang theo đuổi các vụ kiện như vậy nhằm chống lại Úc và Uruguay (không phải là thành viên Hiệp định TPP) vì các yêu cầu buộc các bao thuốc lá phải mang các nhãn cảnh báo. Canada, vài năm trước cũng đã bị đe dọa bởi một vụ kiện như vậy, đã nhượng bộ không đưa ra yêu cầu dán nhãn cảnh báo tương tự.

Việt Nam là nước kém phát triển nhất trong nhóm nên so với các nước thành viên Hiệp định TPP, khả năng thua thiệt của Việt Nam khá rõ. Những tác động của Hiệp định TPP tới sự phát triển của Việt Nam sẽ phụ thuộc nhiều vào sự thay đổi tư duy lãnh đạo, cách thức phát triển, cải cách thể chế, tạo dựng môi trường kinh doanh minh bạch, đáng hoàng, là động lực cho các hoạt động sản xuất kinh doanh của doanh nghiệp Việt Nam. Vấn đề đặt ra cho Việt Nam là phải nhanh chóng tái cấu trúc nền kinh tế, qua đó đẩy mạnh phát triển khu vực tư doanh để tận dụng sự nhạy bén thị trường của giới doanh nhân, cải tiến kỹ thuật, nâng cao trình độ quản trị thì mới có thể tham gia vào

sự cạnh tranh đầy hứa hẹn của Hiệp định TPP.

4. Kết luận

- Thỏa thuận Hiệp định TPP được chào đón như là một chiến thắng của Mỹ trong cuộc chạy đua với Trung Quốc để giành ảnh hưởng tại Châu Á.

- Các đồng minh và bạn bè của Mỹ tại Châu Á đang hy vọng rằng Hiệp định TPP có thể trở thành đối trọng với những nỗ lực bành trướng ảnh hưởng của Trung Quốc, không chỉ trên mặt thương mại mà cả trong những lãnh vực khác, trong đó có vấn đề tranh chấp chủ quyền ở Biển Đông.

- Tham gia vào Hiệp định TPP là cơ hội rất lớn cho Việt Nam. Hiệp định này sẽ mở cho Việt Nam một thị trường xuất khẩu rộng lớn, trong đó, các mặt hàng xuất khẩu chủ lực của Việt Nam. Tuy nhiên, Việt Nam vẫn phải tính đến các thách thức để chuẩn bị ứng phó một cách chủ động.

- Việc tạo lập một khu vực thương mại tự do tại Châu Á-Thái Bình Dương có thể tạo đà cho cuộc đàm phán EU-Mỹ về Hiệp định Đối tác xuyên Đại Tây Dương (TTIP).

- Hiệp định TPP là nhằm khuyến khích “thương mại tự do”, hay đó chỉ là một thỏa thuận để quản lý các mối quan hệ thương mại và đầu tư của các nước thành viên – đây vẫn là vấn đề thuộc vào “góc khuất” của Hiệp định.

- Quốc gia nào gắn với các giá trị phổ quát sẽ khai thác tối đa các lợi thế do Hiệp định TPP mang lại, quốc gia nào xa, thậm chí lạc lõng với các thang giá trị chung sẽ gặp nhiều thách thức, thậm chí nguy hiểm./.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. <http://www.baomoi.com/Chang-duong-TTP-10-nam-rong-ra-va-6-ngay-nuoc-rut/c/17670887.epi>: Có nhiều mốc để tính tổng thời gian đàm phán TPP. Ví dụ trong bài này thì tính tất cả là 10 năm đàm phán.

2. <http://vi.rfi.fr/viet-nam/20151005-dam-phan-tpp-ket-thuc-tot-dep-obama-nhan-manh-tuong-lai-khu-vuc-thai-binh-duong>.

3. <http://vi.rfi.fr/viet-nam/20151005-dam-phan-tpp-ket-thuc-tot-dep-obama-nhan-manh-tuong-lai-khu-vuc-thai-binh-duong>.

4. <http://bnews.vn/tpp-se-ta-o-lu-c-da-y-cho-hie-p-di-nh-do-i-ta-c-xuyen-da-i-tay-duong/1884.html>.

5. <http://news.zing.vn/Obama-TTP-tao-quan-he-chien-luoc-dong-minh-trong-khu-vuc-post586923.html>

6. <http://news.zing.vn/Obama-TTP-tao-quan-he-chien-luoc-dong-minh-trong-khu-vuc-post586923.html>

7. <http://vi.rfi.fr/viet-nam/20151005-dam-phan-tpp-ket-thuc-tot-dep-obama-nhan-manh-tuong-lai-khu-vuc-thai-binh-duong>

8. <http://cafef.vn/tai-chinh-quoc-te/ba-clinton-phan-doi-tpp-20151008094745946.chn>

9. <http://www.goenhinalan.com/bai-tieng-viet/nhung-ao-tuong-ve-tpp.html>

10. <http://cafef.vn/tai-chinh-quoc-te/tpp-se-mang-den-nhung-thay-doi-gi-20151008110013757.chn>

11. <http://vtc.vn/goc-khuat-cua-hiep-dinh-tpp.1.574928.htm>

12. Joseph F. Stiglitz & Adam S. Hersch, Project-Syndicate: The Trans-Pacific Free-Trade Charade (Chiếu bài của Hiệp định TPP).

13. <http://vtc.vn/goc-khuat-cua-hiep-dinh-tpp.1.574928.htm>: VTC News trích lược bản dịch của dịch giả Nguyễn Thị Kim Phụng từ nguồn Joseph E. Stiglitz & Adam S. Hersh, "The Trans-Pacific Free-Trade Charade", Project Syndicate, 02/10/2015 và facebook của TS Lương Hoài Nam.

14. <http://www.ezlawblog.com/2015/05/10-kien-thuc-can-ban-ve-hiep-dinh-tpp.html> Bạn có biết Hiệp định TPP là gì? Hiệp định TPP là một hiệp định mang tính bước ngoặt, sẽ làm thay đổi cuộc chơi trong nền thương mại Việt Nam và quốc tế. Bạn vẫn muốn biết rõ ...

15. <https://vi.wikipedia.org>, Hiệp định TPP được biết đến với tên tiếng Anh là Pacific Three Closer ... Sau vòng đàm phán này, hiệp định lấy tên là Hiệp định Đối tác kinh tế chiến lược ...

16. <http://www.doanhnhansaigon.vn/van-de/tpp-la-gi-tac-dong-ra-sao-den-kinh-te-viet-nam/1079258/19> Tháng Giêng 2014 ... Hiệp định Đối tác Kinh tế chiến lược xuyên Thái Bình Dương (Hiệp định TPP) khi hoàn thành sẽ ảnh hưởng đến gần 40% sản lượng kinh tế toàn cầu.

17. <http://www.moit.gov.vn/vn/Pages/linhchuyende.aspx%3FMachuyende%3DTMQT%26IDNews%3D1024> Thỏa thuận thương mại quốc tế. Ngày 19/11/2012. Đàm phán Hiệp định Đối tác kinh tế xuyên Thái Bình Dương (Hiệp định TPP).

18. <http://trungtamwto.vn/chuyen-de/tpp> Đàm phán Hiệp định Đối tác thương mại xuyên Thái Bình Dương (TPP) ... thư kiến nghị về đàm phán Chương Sở hữu trí tuệ trong Hiệp định TPP lên Đại diện Thương mại Mỹ.

19. Nguyễn Anh Tuấn (2015), Hiệp định đối tác thương mại xuyên Thái Bình Dương (Hiệp định TPP) và tác động tới Việt Nam, Nxb Chính trị quốc gia.